

АНТРОПОЛОГІЯ ПРАВА: ПРЕДМЕТ, СИСТЕМА, МЕТОДОЛОГІЯ, СТАТУС ТА ФУНКЦІЇ

В. Бігун

Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України
вул. Трьохсвятительська, 4, 01001, Київ, Україна
тел.: (044) 278-48-97, e-mail: vsbihun@hotmail.com

У статті висвітлюються питання дисциплінарного статусу антропології права. Зокрема йдеться про предмет, систему, методологію, статус та функції зазначеної дисципліни. Відзначається плюралізм розуміння предмета антропології права, який зумовлений розмаїттям проблематики, варіантами тлумачення засадничих термінів (людина, право, антропологія тощо), особливостями національних та індивідуальних (авторських) дослідницьких підходів. Автор розглядає антропологію права у двох її напрямках: етноправознавство і філософсько-правова антропологія, обґрунтовує її поєднання, пропонуючи розвивати її в Україні як багатодисциплінарний напрям значного евристичного і гуманізуючого для науки і практики права потенціалу.

Ключові слова: антропологія права, етноправознавство, філософсько-правова антропологія, антропо-етнічна парадигма.

З початку 90-их рр. ХХ ст. в Україні зростає інтерес правознавства до вивчення людського виміру права та правового виміру людини. Це зумовлює потребу в перегляді тематичного доробку правознавства і суміжних наукових напрямів. Особливо доробку дореволюційного періоду руського і значної частини іноземного правознавства – цього разу з ідеологічно нейтральних і методологічно плюралістичних позицій. Освоюючи іноземний доробок міждисциплінарних напрямів, які знаходяться на перехресті антропології та права, українське правознавство знайомиться з «відомою невідомою» антропологією права. Цей виклад – спроба представити нарис її наукознавчої картини.

Назва. «Антропологія права» або «правова антропологія», «юридична антропологія», «правове людинознавство» – найбільш поширені назви цього напрямку. Їх зазвичай, як і в цьому викладі, використовують

взаємозамінно; хоча часом, вибір назви може бути зумовлено по-перше, «питання[м] смаку – що ставити на перше місце – «людину» чи «право?»» [10, с. 20], тобто це питання авторського підходу; по-друге, уявленням про те, в рамках якої науки (наукового напрямку) вона розвивається, наприклад, правознавства, культурної антропології в значенні етнографії тощо; по-третє, особливостями перекладу з іноземної мови (наприклад, праця Норбера Рулана «L'anthropologie juridique» з французької радше перекладається як «юридична антропологія», тоді як *Legal Anthropology*, переклад його ж праці з англійської на українську мову, можна перекласти і як «правова антропологія»).

Переклад з іноземних мов наводить нас на ще одну характеристику терміна «антропологія» – його багатозначність, звертаючи до етимології (*англ.* anthropology, *нім.* Anthropologie). Вважається, що слово *антропологія* походить від грецьких слів anthropos – людина та logos – слово, вчення, і що вперше його використав Аристотель (384-322 до н. е.) – для позначення вивчення духовних начал людини [8, с. 6]. Таке різноманітне бачення є відображення різного значення, яке йому надавалося впродовж історичного розвитку самого терміна, зв'язаних з ним дисциплін [1, с. 28-29].

Загалом «антропологія» – це вчення про людину. Проте, чи не є таке розуміння зашироким, – оскільки людину досліджують чимало галузей наук? Невипадково один із засновників правової антропології Броніслав Малиновський відзначав, що «наука про людину», – стосовно теперішньої академічної антропології, – звучить дещо самонадіяно, якщо не сказати беззмістовно. Чимало дисциплін, старих і поважних чи тих, що щойно виникли, також займаються вивченням природи людини, творіннями його рук і відношеннями між людьми. Усі вони, взяті разом чи відокремлено, можуть законно називати себе галузями науки про людину» [13, с. 5].

Сучасне розуміння *антропології* істотно різниться: її зазвичай розуміють, як «вчення про людину, її походження, фізичні характеристики, інститути, релігійні вірування, соціальні стосунки тощо» (англомовний Словник Коллінза), як «вчення про структуру та еволюцію людини як тварини»; «вчення про людство, й зокрема людські спільноти й звичаї» (англомовний «Оксфордський словник»), як «науку про походження та еволюцію людини (антропогенез), формування і поширення людських рас і про нормальні варіації фізичної будови людини» (Современный энциклопедический словарь, 1997).

Подальше з'ясування особливостей вживання терміна *антропологія* виявляє, що в західній науці ним позначають низку дисциплін, або

суб-дисциплін, таких наприклад, як: «біологічна антропологія (її часом ще називають «фізичною»), археологія, лінгвістична антропологія, культурна антропологія» [31, с. 12], а також етнологія, соціальна антропологія тощо. *Фізична антропологія* вивчає генетичний аспект людського розвитку та його фізичні варіації, *етнологія* – раси та народи, їхнє співвідношення, походження і особливі риси; культурна антропологія – людську культуру, культурологічні характеристики людини, соціальна антропологія – культурологічні та соціальні феномени, як-от систему спорідненості чи вірувань, особливо неписьменних народів. При цьому часом як розділ антропології виокремлюється і етнографія, що займається «науковим описом певних людських спільнот»*.

Загалом йдеться про плюралізм у представленні об'єкта антропології, а відтак і потенційний плюралізм «антропологій» права.

* З'ясується також, що зміст низки вказаних *відмінних* термінів є ідентичним, або таким, що синонімічним. Так, під терміном «культурна антропологія» на Заході розуміють те, що історично в радянській науці розуміли як «етнографія», а в інших країнах – як «соціальна антропологія», яка вивчає культурне розмаїття (*Barnard A. History and theory in anthropology.* – Cambridge, 2000. – Р. 195; *Никишенков А. А.* Из истории английской этнографии (критика функционализма). – М., 1986. – С. 3). Соціальна антропологія відрізняється від культурної антропології тим, що об'єктом вивчення першої є суспільство, а другої – культура

Більше того, в українській та зарубіжній науці продовжуються спори про співвідношення термінів. Наприклад, *етнографії* та *етнології*, *соціології* та *етнології*. Деякі словники радянської доби не розрізняють термінів етнологія та етнографія. Деякі, які це роблять, вносять додаткову неясність. Так, наприклад, етнологія визначається як «наука, що займається теоретично-порівняльним вивченням культур різних народів», тоді як етнографія, як «наука, що займається описанням культур різних народів», предметом якої є «культура первісних народів, загальна культура народів, зміна традиційних культур у сучасному світі» (УСЕ, 2003). Вчені уточнюють, що етнологія – це «загальне уявлення про етнос та етнічні процеси, в межах якої можна вичленити ряд окремих когнітивних систем. Такими, наприклад, є етнографія, що досліджує традиційне життя і побут етносів...» (Ю.І. Римаренко) (*Національно-державне будівництво: Концептуальні підходи, сучасна наукова література / за ред. Ю. І. Римаренка.* – К., 1999. – С. 26); «Етнографія – стверджує німецький дослідник С. Кук, – це дослідницька робота, пов'язана з дослідженням і збиранням даних про народ. Традиційно йдеться про корінні народи. ... Етнологія використовує результати індивідуальних етнографічних досліджень для того, щоб окреслити якомога повнішу картину соціального, культурного та економічного життя досліджуваної сім'ї. Нарешті, антропологія, на відміну від етнографії та етнології, не досліджує один народ, зате вона порівнює результати етнології щодо багатьох народів між собою для того, щоб серед іншого виокремити превалюючі спільні і відмінні риси» (*Kuck S. Die Anfänge der deutschen Rechtsanthropologie: die vergleichend-ethnologische Universalrechtsschule.* – Regensburg, 2001. – S. 8).

Така «термінологічна мішанина» щодо терміна *антропологія* волею-неволею накладає свій відбиток і на розуміння *антропології права*.

По-перше, *правову антропологію* можна розглядати поряд з іншими *антропологіями* (як вказаними вище, так і такими, як філософська, історична чи політична антропологія), підрозділом загальної антропології, або іншого розділу антропології.

По-друге, *антропологія права* може тлумачити широко, якщо йдеться про екстраполяцію на право зазначеного «багатоманіття *антропологій*» («культурна», «соціальна» тощо). Вона відтак може включати і етнологію права, етнографію права тощо. Тому не дивно, що одні вчені розрізняють, наприклад, поняття *етнологія права* й *антропологія права*, тоді як інші використовують їх як взаємозамінні.

З'ясувавши, що етнографія (чи культурна антропологія) може розглядатися як частина антропології, виявляємо, що «юридична етнографія» чи «етнографія права» може уявлятися розділом «антропології права». А, зважаючи на традицію розвитку «юридичної етнографії» в Україні, наприклад дослідження звичаєвого права [20, с. 368-369], виявляємо, що така «антропологія права» (тобто «юридична етнографія») зовсім не новий для нашої науки науковий напрям.

Термінологічна «мішанина» видається з роками тільки збільшилася. Ще 1976 року французький антрополог Леві-Стросс вказував та те, що «термінологічний апарат антропології сьогодні знаходиться у стані повної анархії»; й це твердження не втратило актуальності й донині [25, с. 55].

Якщо до цього додати складність і дискусійність питання праворозуміння, різноманітність підходів до нього, а також «той факт, що терміни «право» та «антропологія»... мають культурологічне підґрунтя, точніше, є сучасними західними культурологічними конструктами» [27, с. XIV], то переконаємося, що відразу практично неможливо зрозуміти про що йдеться, коли говориться *антропологія права*. Тобто, коли хтось називає себе «антропологом права» чи «правовим антропологом» або стверджує, що він займається антропологією права слід додатково з'ясувати, що той розуміє під антропологією права, чим конкретно він займається.

Проте стверджувати тільки це, означало б лише констатувати проблему, отож спробуємо уточнити об'єктно-предметне поле антропології права.

Об'єктами вивчення антропології права є людина та право. Хоча це важко заперечити, слід з'ясувати, що розуміється під *людиною* і *правом*.

Людина – поняття багатозначне, це з біологічної точки зору – представник (єдиний) роду гомінідів; істота розумна (*Homo sapiens*), зокрема в її розрізненні з тваринами; загальне поняття, яким позначають людський рід; конкретний індивід. Зважаючи на таке різноманіття аспектів людини виникає і розмаїття наукових напрямів, які займаються вивченням людини. Очевидно, що вивченням людини в таких значеннях займаються різні науки, тоді як антропологія права досліджує *юридичний аспект людини*. Відтак закономірно, що об'єктом її вивчення називають людину юридичну (*homo juridicus*) [9, с. 61]. Водночас це не означає, як свідчать антропологічно-правові дослідження, що антропологію права не цікавить людське в праві, й загалом – людське право (*jus humanum*).

Право – поняття також багатозначне, про що свідчить розмаїття визначень права та підходів до праворозуміння. Відтак об'єктом вивчення антропології права може бути або певне право з огляду певного праворозуміння, або ж кількох підходів, часом плюралізму праворозуміння. Для антропологічно-правових досліджень характерним є те, що *право* зазвичай не ототожнюють із *законом* чи *законодавством*. Більше того, основним об'єктом вивчення, наприклад, етнології та етнографії права є правові звичаї, які є неписаним правом, тоді як писане право залишається прерогативою правознавства [20, с. 368].

Особливістю відтак антропологічного вивчення права є індуктивне осягнення права, тобто не так визнання правом писаного права (наприклад, законодавства), як навпаки – прагнення вивести з неписаного права розуміння права, його походження, значення.

Антропологія права прагне вивчати квазі*правове*, тобто те, що асоціюється з правом. Іншими словами, й різноманітні правові явища (як от правосвідомість, правова культура), а відтак – правову систему, або правову реальність. А також й ті, явища, які можуть впливати на правові. Слід відзначити, що особливістю антропологічних етнографічних досліджень часто є прагнення з'ясувати, що таке *правове*, процес його виникнення на прикладі спільнот і суспільств (наприклад, тубільських), рівень юридизації яких, у порівнянні із розвинутими західноєвропейськими спільнотами, є невисоким.

Невипадково, що антропологія права історично розглядалася як певна критика правового позитивізму. Так, наприклад, до заслуг німецького правознавця Густава Гуго відносять обґрунтування самостійного значення римського приватного права та пояснення матеріального природного права як природноправової «юридичної антропології» з критичною функцією щодо історично посталої позитивної права [7, с. 564].

Відтак право з таких позицій постає як певний антропологічний феномен, що розвивається у певному середовищі. Як наслідок антропологія права представляє певне антропологічне розуміння права.

Загалом, зважаючи на науковизначність антропологічного вивчення права, її заняття було б точніше називати *антропологічним правознавством* або *правознавчою антропологією*.

У найбільш широкому розумінні антропологія права – це сфера знань і сукупність теоретичних підходів, спрямованих на висвітлення взаємовідносин людини з правовою реальністю [4, с. 34]. Вузьке ж розуміння антропології права залежить від відображення у ньому предмета антропології права.

Предмет антропології право, тобто спеціальну частину його об'єкта, однозначно визначити складно через низку причин. Зокрема через між- або багатодисциплінарний характер багатьох емпіричних досліджень з розмаїття проблематики, національні наукові традиції та індивідуальні (авторські) вподобання у сферах «антропології» та «права».

Найбільш поширеними визначеннями предмета антропології права, які в певному розумінні можуть претендувати й на статус її об'єкта, є такі:

- «людина юридична» (9, с. 61), «людина як істота, яка створюється правовим порядком» [1, с. 30],
- «людина як соціальна істота в її правових проявах» [14, с. 1], «правові прояви людини», «правові форми життєдіяльності людей від давності до наших днів» [15]
- «образ людини в праві» [6; 25, с. 56; 26],
- «процеси юридизації, притаманні кожному суспільству» [29, с. 7], «процеси юридизації людського буття», «правове буття людини на всіх стадія розвитку цього буття» [10, с. 23],
- «право як спосіб людського буття» [11, с. 6, 191–252.]

Хоча такі розмаїття підходів до предмета антропології права знову ж таки зумовлене його авторським трактуванням, вони мають дещо спільне. Так, дослідження образу людини в праві має філософсько-правовий характер, тоді як визначення її предмета, як «процесів юридизації, притаманних кожному суспільству» носить етнологічний характер, а як «правового буття людини на всіх стадія розвитку цього буття» – почасти й історико-правовий.

В найбільш широкому тлумаченні предметом антропології права є основні загальні закономірності виникнення, розвитку та функціонування взаємовідношення людини і права, а також опосередковані дії таких закономірностей з урахуванням випадковостей.

Система антропології права – система знань, питань, які нею вивчаються. Про систему антропології права можна говорити із застереженням; радше мова може вестися про певну сукупність антропологічно-правових знань. Ці знання можна умовно поділити на три групи: (1) антропологія в правознавстві (або праві), (2) правознавче в антропології, (3) антропологія права (у різних розуміннях).

Система антропології права з одного боку відображає (має відображати) загальні й основні закономірності виникнення, історичного розвитку і функціонування взаємовідношення людини і права, а з іншого – особливості вивчення антропологічно-правових питань і проблем певними національними традиціями, школами, авторами тощо.

Проблематика антропологічно-правових питань достатньо різноманітна і різнопланова. Антропологія права досліджує: системи та підходи різних культур та соціумів, орієнтовані на врегулювання конфліктів та забезпечення соціального контролю; порівняльно-правові та етнографічні аспекти проблематики впорядкування людського суспільства; право як інтегральну частину культури; взаємовідносини права та правового процесу, їх значення для людського буття; плюралізм правових систем різних суспільств і народів у контексті ролі людини у створенні тієї чи ін. правової реальності. Проблематика антропології права переплітається з проблематикою *аксіології права* (людські цінності в праві), *онтології права* (відображення людського буття в праві), *антропологічної школи кримінального права* (погляд на людину крізь призму її вродженої здатності до злочинних діянь) та ін. дисциплін.

Нами пропонується виокремлювати такі напрями антропології права, як етноправознавство та філософсько-правова антропологія.

Поняттям «етноправознавство» пропонується охоплювати різні наукові напрями етнологічного вивчення права, які зокрема включають юридичну етнографію (етнографію права) та юридичну етнологію (етнологію права). Поряд з ними мають право на наукове існування й інші напрями, котрі можуть збагатити етнологічне вивчення права, як-наприклад, вивчення психологічного сприйняття права різними етносами. Якщо юридична етнографія, як емпіричний науковий напрям, займається описом права, зокрема звичаєвого права, в культурах різних народів, то юридична етнологія, як теоретико-порівняльний науковий напрям, спираючись на емпіричний матеріал юридичної етнографії, вивчає динаміку розвитку, ціннісні видозміни, завдання та впорядкування права переважно неіндустріальних суспільств, або певних спільнот індустріальних спільнот.

АНТРОПОЛОГІЯ ПРАВА			
Етноправознавство (емпірико-теоретичне вивчення права як творіння людських спільнот та культур)			Філософсько-правова антропологія (філософсько-теоретичне вивчення взаємозв'язку людини і права)
Юридична етнологія (вивчення правової культури, описання неписаного права, зокрема правових звичаїв культур різних народів, соціальних груп)	Юридична етнологія (теоретично-порівняльне вивчення права різних народів)	Інші (напр., юридична етнопсихологія)	Людина (людське) в праві (образ людини в праві, людиномірність права, гуманізм права тощо) (онтологічний та інші аспекти)
			Право (правове) в людині (правосприйняття, правосвідомість тощо)
			Включає як аксіологічний аспект (наприклад, яким повинен бути образ людини в праві), так і онтологічний аспект (яким він є), інші.

Поняттям «філософсько-правова антропологія» пропонується охоплювати різні філософські напрями вивчення (1) людини (людського) в праві, та (2) права (правового) в людині. Перший може включати вивчення людини як правової істоти (*homo juridicus*), образу людини в праві, правового буття людини, людиномірності права, гуманізму права тощо. Другий – право як спосіб людського буття, його юридизацію, правосвідомість та правову культуру як антропологічні явища. Обидва ці аспекти («людини в праві» та «право в людині») є двома основними проявами взаємозв'язку людини й права.

Етноправознавчий та філософсько-антропологічний – також взаємопов'язані. Так, наприклад, правова культура є (може бути) об'єктом дослідження як юридичної етнології, так і філософсько-правової ан-

тропології, проте в першому випадку перша займається цим на основі емпіричних досліджень (правових звичаїв), тоді як друга – теоретичних досліджень людини як правової істоти. Перший надає теоретично-узагальнений емпіричний матеріал для більш змістовних абстрактних узагальнень інших. В свою чергу цими узагальненнями збагачуються етноправознавчі дисципліни. Відтак в такій взаємодії антропологічна картина права та правова картина людини є більш повною.

Наукознавчий статус антропології права. *Питання про місце правової антропології в системі наук* залишається дискусійним. Оскільки в літературі немає єдності в поглядах на зміст (та межі) її предмета й, відповідно, визначення поняття «правова антропологія», немає і єдності в поглядах на визначення її місця в системі наук. До цього ж, як зазначалося, узагальнення та систематизація проблематики наукових досліджень правової антропології виявляє її *фундаментальну двонаправленість*, яка конституювалася у два напрями досліджень: філософсько-правова антропологія та етноправознавство. Відтак актуалізується питання про наукознавчий статус правової антропології. Загалом ця проблема потребує додаткового дослідження.

Наш аналіз наукового *статусу* правової антропології показує, що вона може уявлятися та обґрунтовуватися як:

1) окрема наука (передусім коли йдеться про сукупність певних її предметних і методологічних напрямів, як, наприклад, правова етнологія (етнологія права) [16, с. 792–807], її становлення як незалежної науки [19, с. 11–13] та навчальної дисципліни;

2) розділ (галузь, напрям) науки (наукового напрямку). Зокрема, коли йдеться про її розуміння в філософському чи соціологічному вимірі. Так в літературі зустрічається думка про те, що правова антропологія – це розділ соціальної антропології (Г. Р. Вудман), «відгалуження юридичної соціології» (Ж. Карбоньє) [9, с. 61], політичної антропології, заснованій на парадигмі інтерсуб'єктивності (О. Геффе) [21, с. 137], елемент так званої критичної соціології (П. Ронфані). Так, італійська дослідниця П. Ронфані обґрунтовує необхідність уведення так званої критичної соціології, яка б спиралася на міждисциплінарний підхід і складалася б із трьох дисциплін: загальної теорії права, політсоціології та, особливо, правової антропології зі своїм потенціалом [28, с. 155–166].

Типовим прикладом потрактування правової антропології є уявлення про неї як про розділ (*галузь*) *філософії права*. Нині саме така думка превалює в Україні. Як окремих розділ філософії права при цьому у визначеному нами змісті – як філософсько-правову антропологію правову

антропологію розуміють (в індивідуальних монографіях і колективних посібниках. У будь-якому разі зв'язок правової антропології та філософії є незаперечним [1].

Водночас слід зауважити, що деякі філософи права не відносять правову антропологію до системи філософії права (як-от В. С. Нерсесянц, який, втім, включає проблему «особистість, право, держава» до проблем «системи філософії права») [14, с. 92–112].

3) міждисциплінарний (або безвідносний) науково-дослідницький напрям, що за логікою однак не заперечує її самостійності. У такому контексті, антропологія права, наприклад, досліджує «правові системи, використовуючи метод і теорію культурної антропології» (тобто етнографії) (Р. Френч) [24, с. 397].

Таке розмаїття поглядів на статус правової антропології пояснюється багатоаспектністю її проблематики, особливостями розвитку наук та національних наукових традицій, які певною мірою визначають місце в системі наук проблем права та антропології.

Питання співвідношення правової антропології з іншими дисциплінами є також дискусійним. Вони зумовлюються протистоянням в термінології наук про людину, в підходах до її дослідження, методологічних відмінностях, підходах та акцентуванні уваги на вивченні тієї чи іншої частини об'єкта дослідження тощо. Потребує відповіді й низка інших питань, особливо в контексті становлення правової антропології як нової дисципліни, що й зумовлює доцільність дослідження характерних рис та особливостей правової антропології, співвідношення її з іншими науками та науковими напрямками. Ці суперечності підтверджуються ще й перехрещенням проблематики близьких наук.

На нашу думку, важливо не «замикати» правову антропологію в межах певної науки. Так, якщо правова антропологія розглядатиметься *тільки* як розділ філософії права, котра досліджує свій предмет переважно з допомогою філософсько-теоретичних категорій (коли, звичайно, не йдеться про прикладну філософію права чи прикладну правову антропологію), то чи не буде в такому разі відсутність етнографічно-правових досліджень, спрямованих, наприклад, на практичні спостереження правових відносин в окремих етнічних групах, обмеженням цілісного відображення людини в праві?

Водночас розвиток правової антропології як насамперед міждисциплінарної науки не позбавляє її потенціалу правознавства, антропології, інших наук, наукових напрямів. Питання про місце правової антропології в системі наук про право в Україні, а отже й проблема її розвитку ще

чекає на своє вирішення, що водночас не призупиняє розвиток антропологічно-правових досліджень.

Методологія антропології права – це сукупність способів (у тому числі парадигм, методологічних принципів, методів, підходів тощо) теоретичного дослідження її проблематики й практичного втілення її здобутків. Методологія антропології права, внаслідок міждисциплінарного характеру самого напрямку, охоплює методологічний інструментарій різних наук, зокрема правознавства (особливо теорії та історії права і держави, порівняльного правознавства та ін.), антропологічних наукових напрямів (соціальної антропології, фізичної антропології, історичної антропології та ін.), філософії (особливо філософської антропології) тощо.

Для всебічного розуміння правової антропології доцільно дослідити її фундаментальну парадигму, тобто головну теорію, засадничі ідеї, з якими пов'язані процеси виникнення та розвитку правової антропології і на яких побудовані теорії нижчого рівня.

На думку автора, фундаментальною парадигмою правової антропології є *антропо-етнічна** парадигма**. Її основу, а отже, і основу правової антропології, закладають дві ідеї про людину, що формують уявлення про неї як про 1) *одиничне* (індивід) та 2) *множинне* (група, елемент цілісності); звідси і назва парадигми – «антропо-етнічна» («антропос» – людина; «етнос» – народ, стійка соціальна група).

Досліджуючи антропологічні проблеми права, дослідники керуються переважно однією з цих ідей. Так, одні дослідники розглядають людину як одиничне, досліджуючи її як феномен природи, атомарний індивідуум, як узагальнення роду людського. Це, насамперед, філософи, які, вивчаючи людину в різних формах її діяльності та в різному соціальному середовищі й на основі філософських категорій, започаткували й відповідну філософію людини, філософську антропологію (в широкому розумінні). Інші до-

* Український дослідник В.С. Крисаченко використовує термін «антропо-етнологічна парадигма» (Див.: Крисаченко В. С. Людина і біосфера: основи екологічної антропології. – К., 1988. – С. 623). Автор вживає термін «етнічний» радше, ніж «етнологічний», оскільки намагається: 1) наголосити на змісті слова «етнос», не акцентуючи уваги на нашій про неї (не применшуючи її значення); 2) уникнути недоцільної (на рівні визначення парадигми) дискусії про різницю між етнологією та етнографією.

** Термін «парадигма» введено в науку американським філософом Т. Куном для позначення сталих, домінуючих на конкретному історичному етапі теоретичних передумов різних наукових знань і методів отримання даних. Парадигма, як писав Т. Кун, це визнані усіма науковці досягнення, «...котрі впродовж певного часу дають модель постановки проблем і їх вирішення науковому співтовариству» (Кун Т. Структура наукових революцій. – М., 1975. – С. 11).

слідники розглядали людину як елемент множини (соціального організму), який усі свої риси (людини) отримує лише як член соціуму, завдяки йому існує й розвивається, водночас активно реформуючи сам соціум, розвиток якого зумовлений такими феноменами, як виробництво, культура, влада, право, релігія тощо. Це, насамперед, етнографи, етнологи, соціологи та ін., які й започаткували відповідні науки. Про таку двополярність (і водночас про її поєднання) свідчить, на нашу думку, історичний і систематичний аналіз проблематики досліджень правової антропології.

Антропо-етнічна парадигма розвивається й нині, зосереджуючись на людиномірності й людиноцентричності в межах правової антропології, маючи всі шанси поступово інтегрувати етноправознавство і філософсько-правову антропологію, й закласти підґрунтя для всебічного дослідження людини в праві – в єдності її «внутрішнього» й «зовнішнього».

Отже, з погляду антропо-етнічної парадигми стає зрозумілішою взаємопов'язаність її складових, а також та обставина, що різні, на перший погляд, праці їхні автори відносили до правової антропології, у тому числі й сучасні, здавалося б такі різні за проблематикою дослідження, як правові аспекти «цивілізованих» суспільств та їхніх груп і «традиційних» («нецивілізованих») суспільств. Нарешті, ця парадигма обґрунтовує поєднання двонаправленості правової антропології, коли об'єктом деяких її досліджень, особливо нині, є і людина, і етнос у їхніх правових проявах та відношеннях.

Основні методологічні принципи (та теоретичні перспективи) правової антропології, тобто певні ідеї, які сформували принципові підходи до розуміння правових явищ у ній, доцільно розділити на загальні (людиномірність, людиноцентризм, еволюціонізм, плюралізм, релятивізм, структуралізм, функціоналізм, дифузійнізм, інтерпретаціонізм та ін.) й спеціальні (правовий плюралізм, правовий позитивізм, ін.).

Незважаючи на дискусійність деяких визначень, наприклад «функціоналізму», «еволюціонізму» й інших, які ми тут називаємо методологічними принципами (теоріями з самостійною методологічною основою), чи методом, не буде перебільшенням називати їх принципами, тобто вихідними положеннями, які постають водночас і як теоретичні перспективи, і як методологічні підходи в баченні та поясненні реальності в межах правової антропології.

Функції антропології права, тобто її роль як науково-практичної та навчальної дисципліни, пов'язана з визначенням її завдань та доцільності функціонування. Правова антропологія має чимало функцій (є багатофункціональною), серед яких, пропонується виокремлювати:

- *пізнавальну (когнітивну)* (розширює зміст предмета, знання людини (суб'єкта пізнання) про людину та право в різних проявах);
- *порівняльну* (порівнює правові системи суспільств і культур, формує підходи до розуміння права, культури і суспільств, сприяє розвитку правового плюралізму);
- *концептуально-методологічну* (сприяє формуванню і дослідженню праворозуміння та правового людинорозуміння, нових підходів, методів, принципів дослідження взаємозв'язків права і людини);
- *прикладну* (сприяє розв'язанню проблем наук про людину, право і суспільство).

Слід окремо підкреслити роль антропології права у розвитку антропологічної парадигми як фундаменту наук, а також прояву тенденції антропологізації різних наук, зокрема філософії права [23].

Підсумовуючи відзначимо, що антропологія права – це міждисциплінарний напрям вивчення взаємовідношення людини і права, якому властивий предметний плюралізм, зумовлений як розмаїттям проблематики, варіантами тлумачення засадничих термінів (людина, право, антропологія тощо), так і особливістю національних та індивідуальних (авторських) дослідницьких підходів. Антропологія права може розглядатися у напрямках етноправознавства і філософсько-правової антропології. Її пропонується розвивати як багатодисциплінарний напрям, використовуючи евристичний та гуманізуючий потенціали. Вивчаючи «дискурс, звичаї, цінності та переконання, котрі всі суспільства вважають суттєвими для своєї діяльності та відтворення» (Н. Рулан), антропологія права у найбільш загальному плані акцентує увагу на людському вимірі права та правових систем, їхній гуманістичній природі, й підтверджує тезу про те, що, незважаючи на етнічні, культурні та інші відмінності, людству в різних його проявах властиво більше спільного, аніж відмінного, й зокрема те, що всі ми є людьми, і що людині є притаманне право.

1. Антропологія права // Філософський енциклопедичний словник / Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України / За ред. В. І. Шинкарука. – К., 2002. – С. 30.

2. Бачинін В. А., Панов М. І. Філософія права: Підручник. – К., 2002. – 47-2 с. (Розділ IV. Філософсько-правова антропологія).

3. Бігун В. С. Правова антропологія. До питання про дослідження людини в праві // Часопис Київського університету права. – 2002. – № 1. – С. 3–15 (початок); – № 2. – С. 15–20 (продовження); – № 4. – С. 7–16 (закінчення).

4. Бігун В. С. Правова антропологія // Юридична енциклопедія в 6 т. / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998 – Т. 5: П-С. – 2003. – С. 34–36.

5. Бігун В. С. Людина в праві: аксіологічний підхід / рукопис дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності «філософія права» (12.00.12). – К.: Національна академія наук України, Інститут держави і права імені В. М. Корецького, 2003. – 220 с.

6. Брюггер Вінфрід. Образ людини у концепції прав людини // Проблеми філософії права. – 2003. – Т. I. – С. 136–146.

7. Горбатенко В. П., Кукуруз О. В. Гуго Густав // Юридична енциклопедія в 6 томах/ Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – Т. 6.. – С. 564–565.

8. Зиневич Г. П. Человек изучает человека : [Об антропологии]. – Киев, 1988.

9. Карбонье Жан. Юридическая социология / Пер. и вступ. ст. В. А. Туманова. – М., 1986. – 351 с.

10. Ковлер А. И. Антропология права: Учебник для вузов. – М., 2002. – 480 с.

11. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления. – Х., 2002. – 328 с.

12. Максимов С. Суб'єкт права в філософсько-антропологічному вимірі // Вісник Академії правових наук України. – № 4 (23). – С. 170–178.

13. Малиновский Бронислав. Научная теория культуры. – М. : ОГИ, 1999. – 208 с.

14. Нерсесянц В. С. Философия права: Учебник для вузов. – М.: Издательская группа НОРМА – ИНФРА · М, 1998. – 652 с.

15. Оборотов Ю. Н. Традиции и обновление в правовой сфере: вопросы теории (от познания к постижению права): Монография. – Одесса, 2002. – 278 с.

16. Першиц А. И., Сирнова Я. С. Этнология права // Вестник РАН. – 1997. – Т. 67. – № 9. – С. 792–807.

17. Рабінович П. Трансформація методології вітчизняного праводержавознавства: досягнення і проблеми // Юридична Україна. – 2003. – № 1. – С. 20–25. (Див. також його: Вісник Академії правових наук. – 2002. – № 4; Юридичний вісник України. – 2002. – № 45. – С. 2; Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2003. – № 1.)

18. Рулан Норбер. Юридическая антропология. – М., 1999. – 310 с.

19. Удовика Л. Г. Проблема статусу сучасної юридичної антропології // Держава і право: Збірник наукових праць. – Випуск 25. – К., 2004.

20. Усенко І. Б. Етнографія юридична // Юридична енциклопедія в 6 томах/ Інститут держави і права ім. В. М. Корещького НАН України; Редкол: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – Т. 2. – С. 368–369.
21. Хеффе О. Политика, право, справедливость. Основоположения критической философии права и государства. – М., 1994. – 319 с.
22. Філософія права / За заг. ред. М. В. Костицького та Б. Ф. Чміля. – К., 2000. – Розділ 5. – С. 266–290.
23. Філософія права: проблеми та підходи. Навчальний посібник / П. М. Рабінович, С. П. Добрянський, Д. А. Гудима, О. В. Грищук, Т. І. Дудаш, Т. І. Пашук, С. П. Рабінович, Л. В. Ярмол, Ю. І. Анохін. За заг. ред. П. М. Рабіновича. – Львів, 2005. – 332 с.
24. French R. R. Law and anthropology // Companion to philosophy of law and legal theory. – Oxford, Cambridge, 1996.
25. Lampe Ernst-Joachim. The Position of Anthropology of Law within the Basic Legal Sciences // Law, Life and the Images of Man. Modes of Thought in Modern Legal Theory. Festschrift for Jan M. Broekman / Ed. by Frank Fleerackers, Evert van Leeuwen and Bert van Roermund. – Berlin: Duncker & Humblot, 1996. – P. 55–63.
26. Lampe Ernst-Joachim. Das Menschenbild des Rechts – Abbild oder Vorbild? // Beiträge zur Rechtsanthropologie. ARSP. – 1985. – № 22. – S. 9 ff.
27. Law and anthropology / ed. by Peter Sack. – Aldershot [u.a.] :Dartmouth, 1992. – XXXI, 527 p.
28. Ronfani P. L'antropologia giuridica per una sociologia del diritto critica // Sociologia del Diritto. – 1995. – № 22. – P. 155–166.
29. Rouland Norbert.. Anthropologie juridique. – Paris: Presses Univ. de France, 1988. – 496 p.
30. Rouland Norbert. Legal Anthropology / transl. by Philippe G. Planel. – Stanford University Press, 1994. – VIII, 352 p.
31. Winthrop R. H. Dictionary of concepts in cultural anthropology. – N.Y., 1991.

ANTHROPOLOGY OF LAW: ITS SUBJECT MATTER, SYSTEM, METHODOLOGY, DISCIPLINARY STATUS, AND FUNCTIONS

V. Bihun

V. M. Koretsky Institute of State and Law
of the National Academy of Sciences of Ukraine
4 Tryokhsvyatyetska street, 01001, Kyiv, Ukraine
tel.: (044) 278-48-97, e-mail: vsbihun@hotmail.com

The article deals with issues concerning disciplinary issues of anthropology of law. In particular, it outlines its subject matter, system, methodology, disciplinary status, and functions. The notice is made about the pluralism in the understanding of the subject matter of anthropology of law determined by the variety of the problematic, ways of interpreting fundamental terms (i.e. human being, law, anthropology, etc.), particularities of national and individual (that of a specific author) approaches. The authors perceives anthropology of law as embodied in two main directions, namely that of, what he calls, ethnojurisprudence (ethnolegal science) and philosophico-legal anthropology, and further substantiates their integration, suggesting its development in Ukraine as a multidisciplinary direction of the eureka and humanizing potential for the science and practice of law.

Key words: anthropology of law, ethnojurisprudence (ethnolegal science), philosophico-legal anthropology, anthropo-ethnic paradigm.